

УДК 341.1: 343.3/77

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.5.10>

СПІВВІДНОШЕННЯ ЕКОЦИДУ ТА «ОСОБЛИВО СЕРЙОЗНОГО ЗЛОЧИНУ» У КОНВЕНЦІЇ РАДИ ЄВРОПИ ПРО ЗАХИСТ ДОВКІЛЛЯ ЗАСОБАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ВІД 14 ТРАВНЯ 2025 РОКУ

Бринзанська О.В.,
*начальник управління аналітичної
та правової роботи Касаційного кримінального суду,
апарат Верховного Суду,
кандидат юридичних наук*

Бринзанська О.В. Співвідношення екоциду та «особливо серйозного злочину» у Конвенції Ради Європи про захист довкілля засобами кримінального права від 14 травня 2025 року.

У статті розглянуто положення Конвенції Ради Європи про захист довкілля засобами кримінального права, ухвалені Комітетом Міністрів Ради Європи 13-14 травня 2025 року для встановлення співвідношення між злочином екоциду та «особливо серйозним злочином» у розумінні ст. 31 зазначеної Конвенції. Констатовано, що хоча Парламентська Асамблея Ради Європи у резолюціях та рекомендаціях неодноразово акцентувала на закріпленні у Конвенції РЄ про захист довкілля засобами кримінального права 2025 року положень про злочин екоциду, у тексті Конвенції екоцид було згадано лише у преамбулі. Натомість у ст. 31 згаданої Конвенції було викладено положення про «особливо серйозний злочин», що можна розглядати як особливо кваліфікований склад злочину проти довкілля, за якого настання наслідків вчинення будь-якого з діянь, наведених у Конвенції, перелічених у ст. 31, є ознаками особливо кваліфікованих складів відповідного злочину.

Проаналізувавши положення Пояснювальної доповіді до Конвенції, проєкти Конвенції, резолюції та рекомендації Парламентської Асамблеї Ради Європи, аргументовано, що особливо серйозний злочин у розумінні вищевказаної Конвенції становить злочин проти довкілля, що досягає порогу екоциду. На підставі приписів Екологічного кодексу Французької Республіки наведено приклад диференціації у кримінальному законодавстві норм про заподіяння шкоди навколишньому середовищу, за якої простий склад злочину, яким заподіюється шкода, розглядається як злочин проти довкілля, а за наявності певних ознак (форма вини, досягнення певного порогу шкоди) – діяння є екоцидом. Встановлено, що розуміння екоциду як особливо кваліфікованого злочину проти довкілля у внутрішніх законодавствах держав – учасниць Ради Європи, не суперечить автономному тлумаченню екоциду як окремого злочину, що підлягає міжнародній криміналізації екоциду в рамках механізму Римського Статуту Міжнародного кримінального суду.

Зроблено висновок, що Конвенція допускає варіативність у визначенні ознак екоциду у внутрішньому праві і побудова норми, яка визначала б ознаки екоциду як окремого (автономного) злочину, не є єдиною правильною моделлю, яка могла б бути закріплена у внутрішньому законодавстві.

Ключові слова: екоцид, злочин проти довкілля, особливо серйозний злочин, особливо кваліфікований склад злочину, європейське кримінальне право.

Brynzanska O.V. The relationship between ecocide and “particularly serious crime” in the Council of Europe Convention on the Protection of the Environment through Criminal Law of 14 May 2025.

The article describes the provisions of the Council of Europe Convention on the Protection of the Environment through Criminal Law, adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on May 13-14, 2025, for exploring the relationship between the crime of ecocide and «particularly serious offence» in the meaning of Article 31 of the Convention.

It was established that although the Parliamentary Assembly of the Council of Europe in its resolutions and recommendations has repeatedly emphasized the inclusion of provisions on the crime of ecocide

in the 2025 CoE Convention on the Protection of the Environment through Criminal Law, ecocide was mentioned in the text of the Convention just in the preamble. Instead of dedicated regulation, Article 31 of the aforementioned Convention set out a provision about “particularly serious offence”, which can be considered as a particularly qualified corpus delicti of an offence against the environment, in which the consequences of committing any of the acts which are specified in the Article 31 of Convention, are the signs of the qualified elements of the relevant crime.

Having analyzed the provisions of the Explanatory Report to the Convention, the draft of the Convention, resolutions and recommendations of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe, it is argued that a particularly serious offence in the meaning of the Convention is an offence against the environment that reaches the threshold of ecocide.

Based on the provisions of the Environmental Code of the French Republic, an example of differentiation in criminal legislation of norms on causing damage to the environment is given, in which the element of a corpus delicti that causes the damage is considered as crime against the environment, and if the certain signs are presented (form of guilt, reaching a certain threshold of harm) – this act is considered as ecocide.

It is concluded that the Convention allows for variations in defining of the signs of ecocide in domestic law and the construction of a norm that would define the signs of ecocide as a dedicated (autonomous) offence is not the one correct model that could be enshrined in domestic legislation.

Key words: ecocide, offence against the environment, particularly serious offence, particularly qualified elements of the corpus delicti, European criminal law.

Постановка проблеми. 14 травня 2025 року Комітет Міністрів Ради Європи (далі – РЄ) ухвалив Конвенцію РЄ про захист довкілля засобами кримінального права (далі – Конвенція). Одним із суспільних очікувань від цієї Конвенції було закріплення положень про екоцид.

Позиція РЄ стосовно необхідності визначити норми про протидію екоциду у Конвенції та запровадити кримінальну відповідальність за злочин екоциду в тих державах, у законодавствах яких відповідні норми відсутні, неодноразово була публічно висловлена та відображена у Резолюції ПАРЕ № 2398 (2021) «Розгляд питань кримінальної та цивільної відповідальності в контексті зміни клімату» від 29 вересня 2021 року (п. 8.5) та рекомендації ПАРЕ № 2213 (2021) «Розгляд питань кримінальної та цивільної відповідальності в контексті зміни клімату» від 29 вересня 2021 року [1; 2]. У Резолюції № 2477 (2023) «Вплив збройних конфліктів на навколишнє середовище» від 25 січня 2023 року ПАРЕ закликала держави-члени внести зміни у законодавство з метою криміналізації та ефективного переслідування екоциду і вжиття заходів для внесення змін до Римського статуту Міжнародного кримінального суду (далі – МКС) з метою поширення його юрисдикції на злочин екоциду (п. 10.1.5). У рекомендації № 2246 (2023), підготованій на підставі наведеної вище резолюції № 2477 (2023), ПАРЕ рекомендувало Комітету Міністрів РЄ забезпечити, щоб сфера дії Конвенції, яка на той час перебувала на стадії підготовки, охоплювала екоцид [3; 4]. Проте в оприлюдненій у травні 2025 року Конвенції були відсутні положення про злочин екоциду. Натомість у ст. 31 підрозділу 7 глави IV «Матеріальне кримінальне право» було передбачено обов’язок держав-учасниць Конвенції вжити законодавчих заходів для встановлення відповідальності за «особливо серйозний злочин» (particularly serious offence). Як «особливо серйозний злочин» у Конвенції розглядався «будь-який із злочинів, встановлених відповідно до цієї Конвенції, якщо його вчинено умисно, і якщо такий злочин спричиняє руйнування або завдає незворотної, широкомасштабної та істотної шкоди, або завдає тривалої, широкомасштабної та істотної шкоди екосистемі значних розмірів або екологічної цінності, або середовищу існування в межах охоронюваної території, або якості повітря, ґрунту чи води [5]. З огляду на це постає питання про співвідношення між злочином екоциду та «особливо серйозним злочином» у розумінні Конвенції, що становить мету дослідження.

Стан опрацювання проблематики. Кримінальна відповідальність за екоцид неодноразово становила предмет досліджень українських науковців, зокрема О.О. Бахуринської, І.В. Берднік, К. Гіжевського, М.П. Кунцевича, Ю.В. Турлової, М.І. Хавронюка та зарубіжних науковців, насамперед, М. Branch, L. Minkova, M.A. Grey, D. Palarczyk, J. Marley, R. Perejra, J. De Hemptinne та ін. Проте з огляду на те, що ухвалення Конвенції є відносно недавньою подією, дослідження її положень, серед яких приписи про вимоги до нормативно-правового визначення ознак окремих кримінально протиправних діянь, перебуває лише на початку етапі.

Виклад основного матеріалу. Як зазначено вище, у ст. 31 Конвенції мова йде про кваліфікацію як особливо серйозного злочину будь-якого з злочинів, встановлених відповідно до цієї Конвенції, вчиненого умисно, і якщо такий злочин спричинив один з альтернативних наслідків: а) спричиняє руйнування; або б) завдає незворотної, широкомасштабної та істотної шкоди, або в) завдає тривалої, широкомасштабної та істотної шкоди екосистемі значних розмірів або екологічної цінності, або середовищу існування в межах охоронюваної території, або г) якості повітря, ґрунту чи води. З цього положення випливає можливість оцінки таких діянь як:

особливо кваліфікованого злочину проти довкілля, за якого настання наслідків вчинення будь-якого з діянь, наведених у главі IV Конвенції, перелічених у ст. 31, є ознаками кваліфікованого складу відповідного злочину. Усього ж у главі IV «Матеріальне кримінальне право» визначено 25 видів діянь, які повинні бути визнані кримінально-правотипправними сторонами-учасниками Конвенції;

злочину, що відповідає порогу екоциду, але який не названо екоцидом з ряду політико-правових міркувань.

Саме такий підхід відображений у Директиві Європейського парламенту та Європейської Ради (PE-CONS 82/23) від 27 лютого 2024 року. У п. 21 вказаної Директиви йдеться про «кваліфіковані умисні кримінальні злочини, що можуть охоплювати поведінку, яку можна порівняти з екоцидом [6].

Разом із тим відсутність згадки у ст. 31 Конвенції слова «екоцид» дає підстави для сумніву у тотожності злочину екоциду та особливо серйозного злочину за ст. 31 Конвенції. На думку Д. Бертрама (Daniel Bertram), злочин, ознаки якого визначені у ст. 31 Конвенції, не є екоцидом з огляду на сукупність таких ознак: 1) ні у назві, ні у тексті ст. 31 Конвенції не згадується слово «екоцид», а протиправна поведінка іменується «Особливо серйозний злочин»; 2) ст. 31 Конвенції є додатковою до інших статей глави IV «Матеріальне кримінальне право» Конвенції, у якій визначено «базові» ознаки кримінальних правопорушень, тоді як у ст. 31 Конвенції передбачено лише ті наслідки цих кримінальних правопорушень, що надають їм «особливо серйозного характеру». До інших недоліків ст. 31 Конвенції Д. Бертрам відносить невизначеність термінів, що вжито у цій статті на позначення порогу завданої шкоди («знищення», «незворотна, широкомасштабна та істотна шкода» або «тривала, широкомасштабна та істотна шкода»), відсутність вимог до покарань, а також визначення виключно умисної форми вини з огляду на змістовну пов'язаність цієї статті з іншими статтями глави IV «Матеріальне кримінальне право», у яких йде мова про діяння, вчинені «незаконно та умисно». З огляду на це, як зазначає дослідник, оцінюючи положення ст. 31 Конвенції під кутом зору екоциду як «значний крок назад», «дії, вчинені відповідно до дійсного дозволу, у такий спосіб звільняються від кримінальної відповідальності – навіть якщо такі дії спричиняють руйнування або незворотну, широкомасштабну та значну шкоду. Це особливо невтішний результат, оскільки він свідчить про те, що адміністративне схвалення може узаконити (або принаймні звільнити від кримінальної відповідальності) навіть найжорстокіші форми руйнування навколишнього середовища.» [7].

Натомість експерти Фонду «Зупинити екоцид» («Stop Ecocide») наголошують, що «Хоча термін «екоцид» не використовується в резолютивних положеннях, преамбула Конвенції прямо посилається на цей термін, а її положення про «особливо тяжкі правопорушення» та «обтяжуючі обставини» точно відображають визначення 2021 року, запропоноване Незалежною експертною групою Фондом «Зупинити екоцид», у такий спосіб визнаючи можливість розуміння екоциду як «особливо кваліфікованого злочину проти довкілля» [8]. Тому, на думку експертів вказаної організації, включення терміну «екоцид» до преамбули та формулювання «особливо тяжких правопорушень» «роблять цей договір найчіткішим визнанням цієї концепції в обов'язковому європейському правовому документі». Як зазначає Дж. Мехта (Jojo Mehta), ««Криміналізуючи руйнування навколишнього середовища як «рівнозначне екоциду», цей договір знаменує історичний момент у екологічному праві. Він визнає, що масова шкода природі – це не просто регуляторний провал, а злочин, гідний судового переслідування. Конвенція тепер може служити моделлю для глобальної реформи, яка має наслідки далеко за межами Європи.» [8]. Аналогічної думки дотримується К. Беннет (Craig Bennett), виконавчий директор НГО «The Wildlife Trusts» [9].

Погоджуємося з аргументацією Д. Бертрама щодо редакційних недоліків ст. 31 Конвенції в частині вживання термінів, які хоча і вживаними у міжнародному праві, але не мають чіткого визначення, і не згадуються у ст.1 Конвенції серед інших термінів, вживаних у Конвенції. Проте стосовно оцінки ст. 31 Конвенції під кутом зору регресу у справі утвердження норм про еко-

цид у внутрішніх законодавствах держав-членах РЄ вважаємо за необхідне акцентувати на такому: як вбачається з п. «с» ч. 1 ст. 1 Конвенції, її положення встановлюють мінімальні стандарти правового регулювання, що дає підстави для розуміння ст. 31 Конвенції як базової конструкції, що є висхідною точкою для розуміння кримінально-правової заборони. Це не позбавляє державу-сторону Конвенції можливості розглядати діяння, визначені у ст. 31 Конвенції як «особливо серйозний злочин» саме як екоцид. Ч. 2 ст. 31 Віденської конвенції про міжнародних договорів передбачає загальне правило тлумачення, згідно з яким для цілей тлумачення договору контекст охоплює, крім тексту, включаючи преамбулу й додатки: а) усяку угоду, яка стосується договору і якої було досягнуто між усіма учасниками у зв'язку з укладенням договору; б) усякий документ, складений одним або кількома учасниками у зв'язку з укладенням договору і прийнятий іншими учасниками як документ, що стосується договору. Також відповідно до ст. 32 Віденської конвенції про міжнародних договорів можливе звернення до додаткових засобів тлумачення, в тому числі до підготовчих матеріалів та до обставин укладення договору, щоб підтвердити значення, яке випливає із застосування статті 31, або визначити значення, коли тлумачення відповідно до статті 31: а) залишає значення двояким чи неясним; або б) призводить до результатів, які є явно абсурдними або нерозумними [10].

Підставою для розуміння особливо серйозного злочину як злочину проти довкілля, що досягає порогу екоциду, є положення Пояснювальної доповіді до Конвенції, у пунктах 19 та 172 якої положення ст. 31 Конвенції асоційовано зі злочином екоциду. У п. 19 Пояснювальної доповіді згадано резолюції та рекомендації ПАРЕ, у яких містились заклики до криміналізації екоциду, констатовано, що кримінальну відповідальність за екоцид вже передбачено у законодавствах окремих держав – учасниць РЄ, а також визнано, що деякі умисні дії, що охоплюються цією Конвенцією, можуть завдати особливо тяжкої шкоди і повинні бути визнані особливо серйозним злочином. У п. 172 Пояснювальної доповіді до Конвенції у коментарі до ст. 31 Конвенції вказано, що діяння, які повинні бути криміналізовані згідно з Конвенцією, можуть, залежно від обставин, становити тяжкий злочин. Однак, ці дії можуть також призвести до особливо тяжких наслідків. Якщо такі злочини спричиняють знищення або нанесення широкомасштабної та значної, незворотної або тривалої шкоди, екосистемі значного розміру або екологічної цінності, або середовищу існування в межах охоронюваної території, або спричиняють таку шкоду якості повітря, ґрунту або водним ресурсам, такі злочини, повинні вважатися особливо серйозними (тяжкими) кримінальними злочинами. Саме «такі особливо тяжкі злочини можуть охоплювати поведінку, порівняну з «екоцидом», який вже охоплюється законодавством деяких держав, включаючи деякі держави-члени Ради Європи, і який обговорюється на міжнародних форумах», зазначається у п. 172 Пояснювальної доповіді [11].

Також у п. 177 Пояснювальної доповіді пояснюється, що розробники обрали назву «особливо серйозний злочин», щоб чітко підкреслити, що діяння, визначене у статті 31, слід вважати особливо тяжким злочином.

Розглянувши проект Конвенції та звіт про її підготовку, ПАРЕ у п. 3 висновку № 305 (2025) від 10 квітня 2025 року вказала, що «нова конвенція, після її прийняття та впровадження, стане першим міжнародним юридично обов'язковим документом щодо боротьби зі злочинами проти довкілля, що охоплює широкий спектр правопорушень, включаючи особливо серйозне правопорушення, яке охоплює поведінку, яка визначається як «екоцид».[12]

Керуючись загальним правилом тлумачення міжнародних договорів, положеннями про додаткові засоби тлумачення, зміст резолюцій ПАРЕ та Комітету Міністрів РЄ, у яких йшла мова про висвітлення положень про екоцид, ст. 31 Конвенції, пояснювальної доповіді до Конвенції (п. 19 та п. 172) та преамбули, у абзаці сьомому якої згадується про визнання екоциду, що вже передбачений у законодавствах окремих держав-членів РЄ та питання про який обговорюється на міжнародному рівні, можна розглядати як підстави, що дозволяють тлумачити «особливо серйозний злочин» як злочин, який досягає порогу екоциду, але може інтерпретуватися у внутрішньому законодавстві держави або як окремий злочин екоциду або як особливо кваліфікований злочин проти окремого компоненту довкілля.

Приклади диференціації норм про заподіяння шкоди навколишньому середовищу, за якої простий склад злочину, яким заподіюється шкода, розглядається як злочин проти довкілля, а за наявності певних ознак (форма вини, досягнення певного порогу шкоди) – це діяння є екоцидом, вже відображені у законодавствах окремих держав. Зокрема, у ст. L. 231-1 Екологічного кодексу

Французької Республіки (далі – ЕК Франції) передбачено кримінальну відповідальність за забруднення повітря, підземних та інших внутрішніх водних ресурсів, що заподіє серйозні шкідливі наслідки, тривалі наслідки для здоров'я, флори та фауни, або серйозні зміни нормального режиму водопостачання, що карається покаранням у виді 5 років позбавлення волі та штрафом у розмірі 1 млн євро, причому ця сума може бути збільшена у 5 разів, залежно від розміру отриманої вигоди від вчинення злочину. Також згідно зі ст. L. 231-3 ЕК Франції ті ж дії становлять екоцид, якщо їх вчинено умисно. Так само у ст. L. 231-2 ЕК Франції міститься норма про залишення, зберігання або інше протиправне поводження з відходами, яке завдало шкоди дикій природі, флорі, фауні, якості повітря, ґрунту чи води, що карається 3 роками позбавлення волі та 150 тис євро. Водночас у ст. L. 231-3 ЕК Франції також зазначено, що ті ж діяння кваліфікуються як екоцид, якщо їх учинено умисно і вони завдали серйозної та тривалої шкоди здоров'ю, флорі, фауні або якості повітря, ґрунтів або води, і покарання за це діяння – позбавлення волі до 10 років та штраф до 4,5 млн євро, причому сума штрафу може бути збільшена у 10 разів залежно від розміру отриманої вигоди від вчинення злочину. У примітці до вказаних статей визначено, що стійкі наслідки визначаються як такі, що є шкідливими для здоров'я, флори чи фауни, якщо існує імовірність їх тривалості щонайменше сім років [13].

Також розуміння злочину екоциду як особливо кваліфікованого злочину проти довкілля не суперечить автономному тлумаченню екоциду як окремого злочину, що наразі просувається в процесі міжнародної криміналізації екоциду в рамках механізму МКС, що підтримується РЄ.

Висновки. Отже, побудова норми, яка визначала б ознаки екоциду як окремого (автономного) злочину, не є єдиною правильною моделлю, яка могла б бути закріплена у внутрішньому законодавстві, хоча уніфікований підхід до розуміння екоциду у рамках механізму міжнародної кримінальної юстиції та РЄ, безумовно, був би прийнятнішим. На користь цієї позиції свідчить закріплення в окремій статті Конвенції – ст. 36, у переліку обставин, які враховуються як такі, що обтяжують покарання, якщо вони ще не є ознакою складових елементів правопорушення, такої обставини як «правопорушення завдало серйозної та широкомасштабної, або серйозної та довготривалої, або серйозної та незворотної шкоди екосистемі». Конвенція допускає варіативність у визначенні ознак екоциду у внутрішньому праві як «особливо серйозного злочину», при цьому розглядаючи можливість закріплення ознаки «серйозної та широкомасштабної, або серйозної та довготривалої, або серйозної та незворотної шкоди екосистемі» не як конститутивної ознаки екоциду, а як обставини, яка обтяжує покарання за діяння проти довкілля, передбачене Конвенцією. Такий підхід, на нашу думку, не є оптимальним, але він є наслідком компромісу і також спрямований на посилення відповідальності за посягання на навколишнє середовище, що спричинили тяжкі наслідки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Council of Europe Parliamentary Assembly Resolution 2398 (2021). Addressing issues of criminal and civil liability in the context of climate change. *Council of Europe*. URL: <https://pace.coe.int/en/files/29512#trace-3>.
2. Recommendation 2213 (2021) on 'Addressing issues of criminal and civil liability in the context of climate change'. *Council of Europe*. URL: <https://pace.coe.int/en/files/29514/html>.
3. Council of Europe Parliamentary Assembly Resolution 2477 (2023) on 'Environmental impact of armed conflicts' URL: <https://pace.coe.int/en/files/31600>.
4. Council of Europe Parliamentary Assembly Recommendation 2246 (2023) on 'Environmental impact of armed conflicts'. *Council of Europe*. URL: <https://pace.coe.int/en/files/31601/html>.
5. Convention on the protection of the environment through criminal law. Council of Europe: CM(2025)52-final – 134th Session of the Committee of Ministers (Luxembourg, 13-14 May 2025). *Council of Europe*. URL: [https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:\[%220900001680b5cfad%22\],%22sort%22:\[%22CoEValidationDate%20Descending%22\]}](https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:[%220900001680b5cfad%22],%22sort%22:[%22CoEValidationDate%20Descending%22]}).
6. Directive of the European Parliament and of the Council amending Directive 2014/62/EU (PE-CONS 82/24). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CONSIL:PE_82_2024_INIT.
7. Bertram D. The First Ecocide Treaty? Blog of the European Journal of International Law (June 4, 2025). URL: <https://www.ejiltalk.org/the-first-ecocide-treaty>.

8. Tantamount to ecocide. *Stop Ecocide International*. URL: <https://www.stopecocide.earth/bn-2025/tantamount-to-ecocide-council-of-europe-criminalises-severe-environmental-harm>.
9. Bennett C. The Wildlife Trusts. Recognising ecocide as a crime: a vital step for nature, justice and IUCN. *World Conservation Congress*. URL: <https://iucncongress2025.org/press/all-news/recognising-ecocide-crime-vital-step-nature-justice-and-iucn>.
10. Віденська Конвенція про право міжнародних договорів від 03.05.1960 р.: міжнародний документ. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118?find=1&text=%D1%82%D0%BB%D1%83%D0%BC%D0%B0%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD#w1_2.
11. Explanatory Report to the Council of Europe Convention on the Protection of the Environment through Criminal Law [Strasbourg, 3.XII.2025]. *Council of Europe*. URL: <https://rm.coe.int/1680b5de56>.
12. Draft Council of Europe convention on the protection of the environment through criminal law. *Council of Europe*. URL: <https://pace.coe.int/en/files/34290/html>.
13. Code de l'environnement de France. *Legifrance*. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006074220/LEGISCTA000043961209/#LEGISCTA000043961209.